

Zelfredzaamheid en sociale bescherming over de levenscyclus

Kees Goudswaard, Koen Caminada, Marike Knoef, Pierre Koning en Olaf van Vliet

Universiteit Leiden, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Afdeling Economie

Leiden, 13 oktober 2016

Inleiding

Individueen en huishoudens zien zich in toenemende mate geconfronteerd met risico's waar zij zelf de verantwoordelijkheid voor moeten nemen. Zo zijn arbeidsrelaties steeds flexibeler geworden. In Nederland heeft ruim 35% van de werkenden op dit moment een flexibel contract of is werkzaam als zzp'er. Daarnaast wordt de verzorgingsstaat versoerd. De WW-duur is bijvoorbeeld verkort en publieke arbeidsongeschiktheidsverzekeringen zijn minder toegankelijk en minder genereus geworden voor mensen die nog een resterende arbeidscapaciteit hebben. In de bijstand is een zoekperiode van vier weken ingevoerd voor jongeren tot 27 jaar. Zij moeten eerst een maand zelf zoeken naar werk voor ze in aanmerking komen voor een bijstandsuitkering.

Ook de pensioeninkomens staan onder druk, onder meer als gevolg van de vergrijzing en de crisis. Naar aanleiding hiervan is de fiscaal gefaciliteerde pensioenopbouw versoerd en is de AOW-leeftijd verhoogd. Verder zijn werknemerspensioenen steeds meer afhankelijk geworden van beleggingsresultaten, omdat tegenvallers nauwelijks meer opgevangen kunnen worden door premieverhogingen. De afgelopen jaren zijn indexaties achterwege gebleven en zijn sommige pensioenuitkeringen zelfs gekort. Ten slotte wordt er nagedacht over meer keuzevrijheid in de opbouw- en uitkeringsfase van werknemerspensioenen.

Al deze ontwikkelingen leiden ertoe dat huishoudens meer verantwoordelijk gaan dragen voor sociale risico's, meer zelf moeten plannen, over een langere periode en onder meer onzekerheid (Boon et al, 2016). Dit geldt niet alleen in Nederland, maar ook in andere westerse landen. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvragen:

1. In hoeverre verzacht sociale zekerheid inkomenschokken en ongelijkheid?
2. Hoe groot is de zelfredzaamheid van mensen met betrekking tot werk?
3. Hoe groot is de zelfredzaamheid van mensen met betrekking tot sparen en pensioen?
4. Hoe verhoudt de combinatie van zelfraadzaamheid en sociale bescherming in Nederland zich ten opzichte van die van andere landen?

In eerdere studies hebben we onderzocht hoeveel vermogen huishoudens opbouwen, wat kwetsbare groepen zijn en hoe bestedingsbehoeften veranderen tijdens pensionering. Tevens hebben we het effect van een versoering in de WW op het aantal zelfstandigen geanalyseerd, hebben we het effect van financiële prikkels in de bijstand geanalyseerd, en hebben we ervaring opgedaan met internationaal vergelijkend

onderzoek op het gebied van sociale zekerheid. Met dit onderzoek willen we onze huidige onderzoekslijn doortrekken en uitbreiden met nieuwe deelprojecten met nieuwe onderzoekers. Daarbij willen we de nadruk leggen op sociale zekerheid en zelfredzaamheid gedurende de levenscyclus.

Het onderzoek

Het voorgestelde onderzoek bestaat uit een aantal projecten die voortkomen uit de hierboven gestelde onderzoeksvragen.

1 In hoeverre verzacht sociale zekerheid inkomenschokken en ongelijkheid?

1a In welke mate worden inkomenschokken verzacht door uitkeringen in de sociale zekerheid?

Coördinatie: Knoef

Sociale zekerheid heeft tot doel voor iedereen een minimaal inkomen te waarborgen, maar ook om iedereen de kans te geven zijn verworven levensstandaard (enigszins) te handhaven. Op deze manier worden het verzekeringsprincipe en het solidariteitsprincipe gecombineerd. Onzekerheid over het inkomen speelt een belangrijke rol bij beslissingen rondom spaargedrag en arbeidsparticipatie. De standaardtheorie op dit terrein – de levenscyclustheorie – gaat er van uit dat mensen hun consumptie over de levenscyclus spreiden. Als het toekomstige inkomen echter onzeker is, zal consumptie gedeeltelijk uitgesteld worden en/of zal er meer gewerkt worden om een buffer op te bouwen. De consumptie wordt dan minder gelijkmatig over de levenscyclus gespreid en de welvaart is lager.

Het socialezekerheidsstelsel garandeert het inkomen voor personen ten tijde van ziekte, arbeidsongeschiktheid en werkloosheid. In dit project onderzoeken we in welke mate werkloosheidsuitkeringen, arbeidsongeschiktheidsuitkeringen en de bijstand inkomensonzekerheid van Nederlandse huishoudens verzachten. We analyseren daarbij verschillende levensfasen en gaan na hoe de verzekeringsfunctie van de sociale zekerheid zich de afgelopen twee decennia ontwikkeld heeft.

In dit project maken we gebruik van het Inkomenspanelonderzoek. Deze data zijn gebaseerd op administratieve gegevens van de Belastingdienst tussen 1989 en 2014. We zullen inkomensdynamiek modelleren met behulp van de methode beschreven in De Nardi (2016). Het gaat hier om een nonparametrische methode die rekening houdt met het feit dat inkomenschokken scheef verdeeld zijn met een sterke piek. Voortbordurend op Blundell, Graber en Mogstad (2014) zullen we inkomens op individueel en huishoudniveau analyseren.

1b Is er sprake van een toenemende inkomensongelijkheid?

Coördinatie: Caminada en Goudswaard

Een andere functie van de sociale zekerheid, gerelateerd aan het solidariteitsprincipe, is herverdeling van inkomen. Zowel nationaal (WRR, 2014) als internationaal (Piketty, 2014) bestaan er grote zorgen over een toenemende ongelijkheid. In eerder werk laten we echter zien dat een groot deel van de toenemende inkomensongelijkheid tot nu toe is afgevlakt door de herverdelende werking van sociale zekerheid en belastingen (o.a. Wang, Caminada en Goudswaard, 2013). Op dit onderzoek zullen we voortborduren op basis van meer recente data (nu ook van na de crisis) en daarbij ook kijken naar specifieke groepen (zoals ouderen). De analyse zal zowel een nationaal als een internationaal vergelijkend perspectief kennen. Zo zal worden onderzocht of en in hoeverre de sociale uitkeringen en de inkomensheffingen hebben bijgedragen aan veranderende inkomensongelijkheid en armoedereductie door het stelsel op basis van microgegevens voor 46 landen vanaf het midden van de jaren tachtig tot heden.

De gegevens maken het ook mogelijk om een uitsplitsing naar verschillende sociale programma's te maken. Welke regelingen werken sterk herverdelend en welke minder? Bij dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de 'statutory budget incidence analysis'. Bij deze methode wordt de ongelijkheid van het primaire inkomen vergeleken met de ongelijkheid van het secundaire inkomen na sociale uitkeringen en belasting- en premieheffing.

2 Hoe groot is de zelfredzaamheid van mensen met betrekking tot werk?

2a Leiden versoeringen in arbeidsongeschiktheidsregelingen tot meer werk?

Coördinatie: Koning

Door hervormingen in het Nederlandse stelsel van arbeidsongeschiktheid zoals de invoering van de WIA zijn toetredingsvoorwaarden strenger geworden en zijn uitkeringsvoorwaarden versoerd. Dit betekent dat inkomensrisico's ten gevolge van een verslechtering van gezondheid groter zijn geworden. Een en ander roept de vraag op, of mensen met gezondheidsproblemen die niet langer toegang hebben tot arbeidsongeschiktheidsuitkeringen of een lagere uitkering ontvangen voldoende zelfredzaam zijn om – zo nodig in deeltijd – de weg naar de arbeidsmarkt te continueren of weer terug te vinden. Door gebruikmaking van administratieve individuele gegevens van het CBS en het UWV is het mogelijk zicht te krijgen op de ervaringen van werknemers die na langdurige ziekte een WIA-keuring ondergaan. Daarbij is niet alleen de mate van arbeidsinzet te volgen van cohorten van werknemers die een WIA keuring hebben ondergaan, maar ook inkomsten en de gezondheid. Met behulp van 'difference-in-difference' methoden kan worden bezien of het onderscheid tussen toegelaten uitkeringen en niet-toegelaten individuen scherper is geworden na invoering van de hervormingen. Te verwachten valt dat nieuwe cohorten met arbeidsongeschiktheidsuitkeringen een slechtere gezondheid hebben en minder kans maken op de arbeidsmarkt, maar hoe zit dit met cohorten van personen die niet (langer) in aanmerking komen voor uitkeringen?

Dit onderzoek biedt de mogelijkheid om te onderzoeken wat de mate van arbeidsinzet en wat de looninkomsten zijn van cohorten van werknemers die een WIA keuring hebben ondergaan. Vooral de groep van afgewezen uitkeringen is daarbij interessant: hebben deze individuen hun weg naar de arbeidsmarkt hervonden, zijn zij nog bij dezelfde werkgever werkzaam, of zijn zij aangewezen op andere uitkeringen?

2b Schulden en zelfredzaamheid in de bijstand

Coördinatie: Koning

Schuldproblemen zijn het meest hardnekkig bij personen die langdurig op een laag inkomen zijn aangewezen, zoals in de bijstand. Het credo dat werkhervatting voor de bijstandspopulatie de snelste weg uit schulden is mag als logisch verondersteld worden, maar onduidelijk is of individuen dit in de praktijk ook zo ervaren en er dus een beroep kan worden gedaan op hun zelfredzaamheid. Zo stellen Mullainathan en Shafir (2014) dat mensen die langdurig aan armoede en schaarste onderhevig zijn, veelal juist de verkeerde beslissingen nemen en te veel bij de dag leven om schuldproblemen op te lossen. Geldt dit ook voor werklozen in de bijstand?

Door empirisch onderzoek uit te voeren met gemeentelijke uitkerings- en schuldgegevens van de bijstandspopulatie kunnen we zicht krijgen op de vraag hoe gevoelig mensen met schulden zijn voor prikkels tot werkhervatting. In dit verband is het vooral interessant te bezien hoe bijstandcliënten reageren als de sociale dienst besluit tot een beslaglegging op (een deel van de) uitkering. Om die beslaglegging op te heffen is het dan zaak zo snel mogelijk tot werkhervatting over te gaan. Maar op de korte termijn – zolang de beslaglegging loopt – neemt de directe prikkel tot werkhervatting af omdat een groot deel van de extra inkomsten zal worden afgeroomd. Onder andere voor medewerkers van de Nederlandse sociale diensten is de vraag relevant welk van deze effecten overheerst. Om deze effecten te bepalen is het mogelijk om personen over de tijd ‘met zichzelf’ te vergelijken, zolang als het moment van een beslaglegging vooraf niet exact is vast te stellen en cliënten daarom niet op dit moment kunnen anticiperen. Maar daarnaast zal er variatie tussen kantoren van sociale diensten (van grote steden) kunnen bestaan in de intensiteit van beslagleggingen die wellicht ook benut kan worden om het effect ervan op uitstroom naar werk, inkomen en de hoogte van de schuld zelf vast te stellen.

Onderzoek naar het effect van beslagleggingen op individuen in de bijstand is in beginsel mogelijk met administratieve gegevensbestanden van de gemeente Amsterdam (hierover is reeds contact geweest), maar ook andere grote gemeenten bieden mogelijkheden hiertoe.

2c Wat zijn de gevolgen van een zoekperiode voor jongeren in de bijstand?

Coördinatie: Caminada en Knoef

Sinds 2012 wordt er van jongeren meer zelfredzaamheid verlangd. Ze moeten eerst een maand zelf zoeken naar werk voor ze in aanmerking komen voor een bijstandsuitkering. Een groot deel van de jongeren die zich melden voor een bijstandsuitkering komen na

de zoekmaand niet meer terug bij de gemeente. Hebben zij werk gevonden? Zitten zij thuis op de bank? Of zijn ze het criminele pad op gegaan? In dit onderzoek gaan we na wat de gevolgen zijn van de zoekperiode in de bijstand voor jongeren. Hierbij maken we gebruik van *regression discontinuity* (we vergelijken de uitkomsten rond de leeftijdsgrens van 27 jaar) en de *difference-in-differences* methode, waarbij we verschillende perioden vergelijken met en zonder zoekperiode (voor mensen die wel en niet met de hervorming te maken hebben). In het onderzoek onderscheiden we effecten voor verschillende groepen jongeren. Voor de analyse gebruiken we vooral gegevens van het Inkomenspanelonderzoek van het CBS.

2d Fungeert arbeidsparticipatie van partners als buffer bij het verlies van werk?

Coördinatie: Jongen

Verlies van werk leidt tot inkomensverlies. Huishoudens kunnen zich op verschillende manieren hiertegen wapenen. Ontslagvergoedingen en werkloosheidsverzekeringen beperken het inkomensverlies. Door te ontsparen en te lenen kan het effect van het inkomensverlies op de bestedingsmogelijkheden verder worden gemitigeerd (Crossley en Low, 2014). Stellen hebben echter nog een manier om deze schok op te vangen, namelijk via de arbeidsparticipatie van de partner. Wanneer iemand zijn of haar baan verliest, dan kan de partner besluiten om (meer uren) te gaan werken, *het added-worker effect* (Gong, 2011, Mankart en Oikonomou, 2016).

In dit project bepalen we empirisch het belang van het *added-worker effect* in Nederland. Bij de empirische analyse sluiten we aan bij de methode van Gong (2011). We maken daarbij gebruik van de methode van *differences-in-differences*, waarbij we stellen waarvan een partner zijn of haar baan verliest (de behandelde groep) vergelijken met stellen waarbij dat niet het geval is (de controle groep). Voor de analyse gebruiken we het *Arbeidsmarktpanel* van het CBS. Dit is een grote en rijke panel data set met gegevens voor huishoudens voor de periode 1999-2013. De dataset bevat voor alle personen in het huishouden gegevens over arbeidsparticipatie, inclusief het aantal gewerkte uren, het gebruik van sociale zekerheid en een groot aantal demografische kenmerken (zoals geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en etniciteit). Omdat het paneldata betreft is het bovendien mogelijk om rekening te houden met vaste niet-waargenomen verschillen in de arbeidsparticipatie tussen huishoudens. Daarnaast is het vanwege de lange periode van de paneldata mogelijk om de arbeidsmarktuitskomsten voor partners in de behandelde groep en de controlegroep zowel voor als na het baanverlies met elkaar te vergelijken. Verder is het met de data set mogelijk om het effect van het *added-worker effect* zowel voor als tijdens de Grote Recessie te bepalen.

3 Hoe groot is de zelfredzaamheid van mensen met betrekking tot sparen en pensioen?

3a Kunnen mensen een juiste inschatting maken van hun bestedingsbehoeften na pensionering?

Coördinatie: Knoef

Het is een maatschappelijk aanvaarde norm dat met veertig jaar werken iedereen redelijk in staat moet zijn om een pensioen bij elkaar te sparen van 70 procent van het gemiddeld verdiende loon. Deze pensioenambitie wordt aangehouden door pensioenregelingen en staat ook beschreven in het regeerakkoord. Een adequaat pensioen is echter voor iedereen anders. Hoe hoog adequate besparingen zijn hangt onder meer af van het inkomen voor pensionering, de huishoudsamenstelling voor en na pensionering, gezondheid en persoonlijke voorkeuren. Bijvoorbeeld, huishoudens met veel kinderen hebben relatief meer inkomen nodig gedurende het werkende leven dan tijdens pensionering en mensen die niet van risico's houden moeten wat meer consumptie uitstellen dan mensen die minder risicoavers zijn. Ook de onzekerheid van het inkomen speelt een rol (bijvoorbeeld, een zelfstandige met een onzeker inkomen heeft een grotere buffer nodig om op terug te kunnen vallen).

Een juiste inschatting van de bestedingsbehoefte tijdens pensionering is noodzakelijk voor een goede planning. Mensen geven aan dat ze het moeilijk vinden om in te schatten hoeveel pensioen zij nodig zullen hebben. We hebben data verzameld over de minimale pensioenambities van mensen in januari 2008 (voor de crisis) en in december 2014 (De Bresser en Knoef, 2016). Naast pensioenambities hebben we informatie over de huishoudsamenstelling, het inkomen, de gezondheid, de risico-aversie en tijdspreferenties van mensen (hechten ze veel waarde aan het heden of de toekomst). Dit maakt het mogelijk om na te gaan in hoeverre de pensioenambities en de besparingen van mensen in lijn zijn met de financiële levenscyclustheorie¹. In dit project maken we gebruik van een simulatiemodel gebaseerd op de levenscyclustheorie (vergelijkbaar met Scholz et al., 2006). Voor huishoudens in het LISS panel (een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking) vergelijken we op individueel niveau zelfgerapporteerde pensioenwensen met simulaties op basis van het levenscyclusmodel. We analyseren of de pensioenwensen van mensen in lijn zijn met de levenscyclustheorie, welke groepen er ver van af zitten en hoe we eventuele afwijkingen kunnen verklaren. Deze analyse leidt tot aanbevelingen over wat een adequaat pensioen is en hoe en welke mensen geholpen kunnen worden in het bepalen van hun pensioenambitie.

¹ Dit is de standaardtheorie voor spaar- en consumptiebeslissingen. In deze theorie spreiden mensen hun consumptie over de levenscyclus, zodat het totale nut over het leven maximaal is. Hierbij speelt de wet van afnemende meeropbrengsten een rol: het nut dat mensen ervaren stijgt met consumptie, maar hoe hoger de consumptie hoe minder nut een extra euro nog opbrengt. Het levert daarom meer welvaart op om consumptie te spreiden over de levenscyclus in plaats van alles in een keer op te maken.

3b Wat zijn de consequenties van keuzevrijheid in de tweede pijler?

Coördinatie: Goudswaard, Been, Knoef en Caminada

Een substantieel deel van de huishoudens dreigt te weinig te sparen voor pensioen. Aan de andere kant zijn er ook huishoudens die meer sparen dan nodig is om hun gewenste pensioen te financieren. Recente cijfers van De Bresser, Knoef en Kools (2016) laten zien dat maar liefst een kwart van de mensen met de eerste drie pensioenpijlers tenminste 50 procent meer opbouwt dan nodig voor een pensioen dat zij zelf adequaat vinden. Als mensen met een nieuwe hypotheek ook nog eens volledig af moeten lossen om in aanmerking te komen voor hypotheekrenteaftrek, kunnen de besparingen flink oplopen. Van Ewijk et al. (2014) laten zien dat de welvaartsverliezen van ‘teveel sparen’ aanzienlijk kunnen zijn.

In het huidige pensioendebat heerst bij velen het idee dat pensioenregelingen meer keuzevrijheid zouden moeten bieden (Ministerie van SZW, Hoofdlijnen van een toekomstbestendig pensioenstelsel, 2015). Door middel van meer keuzevrijheid ontstaat meer flexibiliteit, kan beter aangesloten worden bij de persoonlijke situatie en kan ‘oversparen’ worden voorkomen. Echter, uit de gedragseconomie weten we ook dat kortzichtigheid op de loer ligt. Kortzichtigheid en het gat tussen langetermijndoelstellingen en korte-termijngedrag geven aanleiding om mensen verplicht te laten sparen. Bij te weinig sociale bescherming kunnen mensen verkeerde keuzes maken en te weinig sparen. Een goede keuzearchitectuur is daarom belangrijk. In eerder onderzoek gefinancierd door Instituut Gak (De Beer et al, 2015) zijn al de voor- en nadelen van verschillende vormen van keuzevrijheid in de pensioenen in kaart gebracht.

In dit project onderzoeken we welke mensen in het huidige stelsel ‘oversparen’ en in hoeverre keuzevrijheid de situatie kan verbeteren. Tevens analyseren we hoeveel mensen door keuzevrijheid in de problemen komen als alle knoppen de verkeerde kant op staan. Vaak wordt gesproken over ‘keuzevrijheid binnen grenzen’ (bijvoorbeeld voor wat betreft de opbouw van pensioen). Maar hoe breed zouden die grenzen moeten zijn? *How much choice is too much choice?* Hoeveel sociale bescherming is wenselijk? In dit onderzoek bouwen we voort op Knoef, Been, Alessie, Caminada, Goudswaard en Kalwij (2016). We simuleren verschillende grenzen en gaan in onze representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking, huishoudens voor huishoudens na wat de kosten en baten van meer keuzevrijheid en minder sociale bescherming zijn. Met behulp van de levenscyclustheorie bepalen we de baten van meer flexibiliteit en de kosten die veroorzaakt kunnen worden door kortzichtigheid en verkeerde keuzes. We simuleren hoeveel huishoudens er in de problemen komen bij kortzichtigheid of verkeerde keuzes. Op deze manier kunnen we analyseren wat goede grenzen zijn voor sociale bescherming in de tweede pijler. Hierbij zullen we verschillende groepen onderscheiden.

3c Wat is het effect van versoberde pensioenregelingen op het spaargedrag van huishoudens?

Coördinatie: Been en Knoef

Pensioenregelingen zijn versoberd. De vraag rijst hoe mensen daar op reageren. De Wet VUT, Prepensioen en Levensloop (wet VPL) heeft de VUT fiscaal onaantrekkelijk gemaakt en maakte het niet langer mogelijk om fiscaal gefaciliteerd prepensioen op te bouwen. Voor werknemers geboren na 1 januari 1950 betekende deze wet een daling van hun pensioenuitkering (tenzij ze later met pensioen gaan). Eerder onderzoek heeft laten zien dat deze wet een substantieel en persistent negatief effect heeft gehad op de mentale gezondheid en het welzijn van werknemers. Daarnaast bleek dat uitsluitend grote organisaties zich aanpassen aan de nieuwe situatie door meer trainingen aan te bieden aan degenen die langer doorwerken (Montizaan, 2011). Euwals en Trevisan (2011) onderzochten het effect van de wet VPL op de uittredeleeftijd en vonden dat mensen met een laag inkomen gevoeliger zijn voor financiële prikkels dan mensen met een hoog inkomen. Wij zullen met behulp van het Inkomenspanelonderzoek analyseren of mensen meer zelf zijn gaan sparen als gevolg van versoberingen van pensioenregelingen. We gebruiken daarbij de wet VPL als een zogenaamd ‘natuurlijk experiment’, om het causale effect van een pensioenversobering op private besparingen te meten.

4 Hoe verhouden zelfredzaamheid en sociale bescherming in Nederland zich ten opzichte van andere landen?

Coördinatie: Van Vliet, Caminada, Goudswaard

Niet alleen in Nederland, maar ook op EU-niveau is meer aandacht gekomen voor zelfredzaamheid. Op EU-niveau hebben verschillende politici, bestuurders en beleidsmakers aangegeven dat de socialezekerheidsstelsels van de EU-landen zouden moeten worden omgevormd naar ‘sociale investeringsstaten’ (zie bijv. Europese Commissie, COM 2013, 83: 9). Een dergelijke transitie impliceert een kleiner aanbod van klassiek herverdelend sociaal beleid en meer investeringen in menselijk kapitaal om de zelfredzaamheid van mensen op de arbeidsmarkt te vergroten. Hierbij kan gedacht worden aan investeringen in scholing, activerend arbeidsmarktbeleid, goede mogelijkheden om arbeid en zorg te combineren en het vergroten van de inzetbaarheid van kwetsbare groepen. In deze studie onderzoeken we in hoeverre de sociale stelsels in de EU inderdaad tenderen naar sociale investeringsstaten. Is inderdaad een verschuiving waar te nemen van klassiek herverdelend sociaal beleid naar meer sociale investeringen? Voor de beantwoording van deze vraag zal een internationaal vergelijkend onderzoek worden uitgevoerd voor diverse Europese en andere OESO-landen. Daarin zal ook worden gekeken naar de hervormingen die tijdens de financiële crisis hebben plaatsgevonden. Voortbordurend op eerder onderzoek van Caminada, Goudswaard en Van Vliet (2010) zullen diverse (nieuwe) indicatoren van sociale zekerheid worden gebruikt, zoals vervangingsratio’s van werkloosheids- en minimumuitkeringen. Voor het analyseren van de data zullen verschillende typen modellen (*‘pooled time-series cross-section regression analysis’*) worden gebruikt.

Data

Het gebruik van 'Big data' is niet meer weg te denken binnen het wetenschappelijk onderzoek. Voor dit onderzoek maken we gebruik van diverse grote databestanden. We combineren domeinkennis binnen de economie en sociale zekerheid met statistische methoden, waarmee we inmiddels veel ervaring hebben. De administratieve data in dit project zijn afkomstig van de gemeentelijk basisadministratie, de Belastingdienst, pensioenfondsen, banken, het UWV, ziekenhuizen, het Centraal Administratie Kantoor en het College voor Zorgverzekeringen en bevatten gegevens op individueel niveau. Het Centraal Bureau voor de Statistiek verzamelt deze data en stelt ze aan onze onderzoekers beschikbaar via een Remote Access faciliteit. Daarmee kunnen we vanuit Leiden inloggen bij het CBS en de data analyseren. Naast administratieve data gebruiken we ook survey data uit het Longitudinal Internet Survey in the Social Sciences, het DNB household survey, Health and Retirement Study en het Arbeidsmarktpanel (in samenwerking met het CPB). Met Nederlandse gemeenten zal contact worden gelegd voor onder meer informatie over schulden en individuele beslagleggingen in de bijstand. Voor het internationaal vergelijkend onderzoek gebruiken we data van Luxembourg Income Studies, de OESO, Eurostat, de Social Assistance and Minimum Income Protection Dataset, de CSB-Minimum Income Protection Indicators Dataset en de Comparative Welfare State Entitlements Dataset.

Maatschappelijke relevantie

Dit onderzoek heeft een grote maatschappelijke relevantie. De ontwikkelingen in de sociale zekerheid leiden er toe dat mensen meer verantwoordelijkheid moeten dragen voor risico's en meer zelf moeten plannen als het gaat om werk, pensioen en zorg. Het is belangrijk om in kaart te brengen hoe groot deze risico's zijn en hoe groot de zelfredzaamheid is om in te spelen op de diverse risico's. We verwachten een bijdrage te leveren aan het maatschappelijk debat op onder meer de volgende punten:

- In welke mate dragen sociale uitkeringen bij aan een vermindering van de inkomensonzekerheid?
- Neemt de inkomensongelijkheid toe en wat is daarbij de rol van de sociale zekerheid?
- In hoeverre slagen mensen met een arbeidsbeperking er in om weer aan de slag te komen?
- Hoe kan schuldhelpverlening in de bijstand effectief plaatsvinden?
- Leidt de zoekperiode voor jongeren in de bijstand tot meer werk?
- In hoeverre fungeert arbeidsparticipatie van partners als buffer bij verlies van werk?
- Kunnen mensen hun bestedingsbehoeften na pensionering inschatten? En wat betekent dat voor de pensioenambitie?
- Hoe groot zouden de grenzen van keuzevrijheid in pensioenregelingen moeten zijn om flexibiliteit mogelijk te maken, maar ongelukken te voorkomen?
- Heeft de versoering van de vervroegde uitredingsregelingen geleid tot meer eigen besparingen?
- Hoe verhouden de veranderingen in de Nederlandse sociale zekerheid (meer nadruk op zelfredzaamheid) zich tot die in andere landen?

Onderzoeksteam

Het onderzoek bouwt voort op bestaande expertise. Het team zal worden geleid door een groep onderzoekers die reeds lang een relatie met Instituut Gak hebben: Kees Goudswaard, Koen Caminada, Marike Knoef, Pierre Koning en Olaf van Vliet. Verder zullen Jim Been, Egbert Jongen en Marco Stam participeren. Zij zullen allen een flink deel van hun reguliere onderzoekstijd inzetten voor dit project (matching uit de eerste geldstroom). Daarnaast is het voornemen om twee nieuwe part time postdocs (beiden 0,5 fte) en drie nieuwe promovendi aan te stellen. Deze promovendi zullen naar verwachting werkzaam zijn op de volgende deelprojecten: 1) zelfredzaamheid en inkomen in internationaal perspectief (projecten 1 en 4); 2) zelfredzaamheid en werk (project 2); en 3) zelfredzaamheid en pensioen (project 3).

Het voorgestelde onderzoeksproject vertoont geen overlap met het onderzoek dat meerdere leden van het team verrichten in het kader van een Netspar Grant, maar er bestaat bij enkele deelprojecten wel een samenhang. Bij deze deelprojecten zal samengewerkt worden met de Rijksuniversiteit Groningen, de Vrije Universiteit Amsterdam, University College London en Shanghai University of Finance and Economics.

Verwachte output gericht op algemeen nut

Het project zal leiden tot wetenschappelijke publicaties in internationale tijdschriften en proefschriften. Er zullen regelmatig presentaties op (internationale) wetenschappelijke conferenties en andere bijeenkomsten worden gehouden. Maar naast de meer academisch gerichte output zullen we ook steeds publicaties uitbrengen die gericht zijn op een breder publiek en op beleidsmakers in het veld van sociale zekerheid en pensioenen. Ook zullen we presentaties houden voor beleidsmakers en voor een breder publiek in Nederland.

In het kader van publiceren via *open access* zal een website van dit door Instituut Gak gefinancierde onderzoeksprogramma up-to-date worden gehouden, mede met het oog op de wetenschapscommunicatie. De website omvat informatie over de projectleiding en medewerkers, de omschrijving van het onderzoeksprogramma, *alle* publicaties die verschijnen in het kader van dit onderzoeksproject (downloadable), informatie over workshops en overige activiteiten, alsmede de bereikbaarheid van de medewerkers van het onderzoeksprogramma. URL: www.hsz.leidenuniv.nl.

Budget en planning

Naast een gevraagde subsidie van Instituut Gak zal een deel uit de eerste geldstroom worden gefinancierd (matching). Het betreft de onderzoekstijd van het coördinerende team (zie hierboven) en een deel van de datakosten. Bovendien zijn de Universiteit Leiden en de Faculteit der Rechtsgeleerdheid bereid gebleken om de overheadkosten voor eigen rekening te nemen. Aan Instituut Gak vragen de personeelskosten voor twee postdocs voor elk 50 procent van hun werktijd (drie jaar), drie aio's (vier jaar) en secretariële ondersteuning van 1 dag per week. In de begroting hieronder zijn de door

Instituut Gak gehanteerde NWO salarisbedragen opgenomen. De datakosten van het gehele project bedragen naar schatting € 56.969 en zijn afzonderlijk gespecificeerd.

De duur van het project zal in beginsel 6 jaar zijn, maar start en einde van het project en de omvang van het team zullen mede afhangen van de vraag of we (tijdig) geschikt personeel kunnen aantrekken.

Begroting Instituut Gak 2017-2022, Afdeling Economie Universiteit Leiden

	Fte	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Cumulatief
AIO 1, vier jaren ^a	1,0	x	x	x	x			€ 204.474
AIO 2, vier jaren ^a	1,0		x	x	x	x		€ 204.474
AIO 3, vier jaren ^a	1,0			x	x	x	x	€ 204.474
Postdoc 1, drie jaren (start 11.0) ^a	0,5	x	x	x				€ 101.332
Postdoc 2, drie jaren (start 11.0) ^a	0,5				x	x	x	€ 101.332
Indexering ^b			€ 11.082
Ondersteuning, zes jaren (start 7.5)	0,2	x	x	x	x	x	x	€ 51.309
Datakosten (louter variabel deel); zie specificatie		x	x	x	x	x	x	€ 56.969
Totaal , exclusief btw ^c								€ 935.446

- a Salarisbedragen conform de door NWO gehanteerde normen inclusief opleidingskosten voor AIO's en de reiskosten voor onderzoekers.
- b In de door NWO gehanteerde normsalarisbedragen is indexering verwerkt (volgt de CAO - aanname 1,2% per jaar), maar de beoogde startdatum van AIO 2, AIO 3 en Postdoc 2 ligt later in de tijd.
- b Alle activiteiten en output zijn gericht op algemeen nut voor de samenleving.

Datakosten volgens tariefstructuur Centraal Bureau voor de Statistiek

	Eenheid	Aantal	Maanden	Per jaar	Totaal project
Vaste kosten (eenmalig)					
Opstartkosten	€ 1.500	1			€ 1.500
Autorisatie nieuwe onderzoeker	€ 375	3			€ 1.125
Kosten per bestandsonderwerp	€ 150	21			€ 3.150
Vaste kosten (per jaar)					
Service contract Remote Access Computer *	€ 165	1	12	€ 1.980	€ 11.880
Doorberekende prijsverhoging (1,2% per jaar)					€ 362
Variabele kosten (per jaar)					
Ondersteuning per bestandsonderwerp per maand	€ 15	21	12	€ 3.780	€ 22.680
Ondersteuning per onderzoeker per maand	€ 75	3	12	€ 2.700	€ 16.200
Outputcontrole	€ 200	9		€ 1.800	€ 10.800
Doorberekende prijsverhoging (1,2% per jaar)					€ 1.514
Totaal projectduur (6 jaren)					€ 69.212
* Idem, exclusief service contract RA computer (kosten gedragen door de afdeling Economie)					€ 56.969

Referenties

- Beer, P. de, et al (2015), 'Wat levert keuzevrijheid in het pensioenstelsel op?', AIAS Working Paper 152, Amsterdam.
- Blundell R., Graber M. & Mogstad M. (2015). Labor income dynamics and the insurance from taxes, transfers, and the family, *Journal of Public Economics* 127:58–73
- Boon B., Van Ewijk C., Rebers E., Bart F., Bovenberg L., Visser M. & Kortleve, N. (2016), 'De routekaart naar een meer integrale benadering van wonen, zorg en pensioen', Netspar Occasional Paper 01/2016.
- Caminada C.L.J., Goudswaard K.P. & Vliet O.P. van (2010), 'Patterns of Welfare State Indicators in the EU: Is there Convergence?', *Journal of Common Market Studies* 48(3), pp. 529-556.
- Crossley, T. & Low, H. (2014), 'Job loss, credit constraints and consumption growth', *Review of Economics and Statistics*, 9(5), 876-884.
- De Bresser J. & Knoef M. (2015). Can the Dutch meet their own retirement expenditure goals? *Labour Economics*. 34:100–117
- De Nardi M., Fella G. & Pardo G.P. (2016), 'The Implications of Richer Earnings Dynamics for Consumption, Wealth, and Welfare', NBER Working Paper Series.
- Euwals, R. & Trevisan E. (2011), 'Early retirement and financial incentives differences between high and low wage earners', CPB Discussion Paper 195.
- Gong, X. (2011), 'The added worker effect for married women in Australia', *Economic Record*, 87, pp. 414-426.
- Knoef M., Been J., Alessie R., Caminada K., Goudswaard K. & Kalwij A. (2016). Measuring retirement savings adequacy: developing a multi-pillar approach in the Netherlands, *Journal of Pension Economics and Finance*, 15(01):55–89
- Kremer, M. et al, red. (2014), *Hoe ongelijk is Nederland?*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag.
- Mankart, J. & Oikonomou, R. (2016), 'The rise of the added worker effect', *Economics Letters* 143: 48-51.
- Montizaan, R. (2011), 'De effecten van pensioenversoberingen op productiviteit en arbeidsmarktparticipatie', *TPE digitaal* 5(2), 20-35.
- Mullainathan, S. & Shafir, E. (2014), *Schaarste*, Maven Publishing, Amsterdam.
- Piketty, T. (2014), *Capital in the twenty-first century*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Scholz J.K., Seshadri A. & Khitatrakun S. (2006), 'Are Americans Saving "Optimally" for Retirement?', *Journal of Political Economy* 114(4):607–43
- Van Ewijk C., Bonenkamp J., Lever M. & Mehlkopf (2014), 'Pensioen in discussie. Risicodeling moeilijker / keuze binnen grenzen', Netspar Brief 1.
- Wang, C., Caminada, K. & Goudswaard, K. (2013), 'Income redistribution in 20 countries over time', *International Journal of Social Welfare*, 23(3): 262-275.